

ISMERTETÉSEK. BÍRALATOK.

Szájrul szájra. A magyarság szálló igéi. Gyűjtötte és magyarázza Tóth Béla. Budapest, Athenaeum. 1895. Ára kötve 3 forint = 6 korona.

Tóth Béla könyve megérdemli, hogy olyan kedvességben részesüljön, a milyennel Szirmay Antal, Hungaria in parabolis-sa dicsekedhetett — csaknem a legújabb időig. Litteratus öregeink, e század közepéig gyönyörködtek abban; egyért-másért pedig ma is gyakran előveszszük. Ezt 1804. és 1807. (nem 1806)-dik évi kiadásai után, mint 90 éves fénikszet most látjuk megújulni Tóth B. könyvében s olyan az örömmel szemlélhetjük, a milyennel — a legenda szerint — sz. Ferencz nézte az erdőről, mezőről hozzá sereglett madarak nagy sokaságát, »kik az ő éneklésekvel és mívelkedésekvel mutaták, hogy sokképpen örvendeznek vala.« E közt a pár ezerig való, szájrul szájra szálló ige között, majd hogy a Bornemisza Péter madárnyelvet értő egykori emberének nem gondoljuk magunkat: köszöntjük az ismerősöket, keressük, a melyek még nem tűntek szemünkbe, a ritkán vagy alig hallottakkal ismeretséget kötünk, a melyeknek addig csak hangjában, színében, rhythmusában gyönyörködtünk, — eredetéről, hazájáról, vándorlásáról, vedléséről, újhodásáról kívánunk értesülni. — Szerzőnk mindezekről alaposan tájékoz bennünket. Mindenik szálló ígéről elmondja, a mit — igen sok esetben saját fáradságos és lelkiismeretes kutatása után — megtudhatott; forrásait megnevezi, rájuk útal; tévedéseket, helytelen magyarázatokat, hibás fordításokat, értelmezéseket helyre igazít. Nyelvtudása széles körű és alapos; kritikája éles de sohasem éleskedő. Nem tartozik azok közé, a kik az acta-csomózásban lelik kedvöket s ha nem mondják is, a nem nagyon régi orátorok »dixi«-ére emlékeztetnek: ellenkezőleg az általa fel nem deríthetett hézagok pótlását kéri, kiegészítésekre vár s kutatásai folytatását ígéri. Tanulmányai és módszere, iránya és szeleme egyaránt ahhoz a tisztas csoportjához csatolja őt hirlapíróinknak, a melyből — hogy a már nem élőket említsük — egykor Szalay, Csengery, Salamon váltak tudományos irodalmunk első rendű munkásaivá.

Irodalmi Dolgozatok. Baráth Ferencznek egy negyedfélszáz lapnyi kötetben kiadott művei viselik e címet. A kötet tartalmát tanulmányok, könyvismertetések, nekrologok s néhány napi érdekű kisebb czikk teszik, legnagyobb részt tartalmas és értékes dolgozatok, melyek nem valami termékeny essay-irodalmunknak diszére válnak. Az első két czikk két régi íróval: Mikessel és Kármánnal foglalkozik. Kármánról tudvalevőleg Baráth szerezte be mint egy 20 évvel ezelőtt azon adatokat, melyek ez író családjától és rokonságától még beszerezhetők voltak. Ezekről egy a könyv-végéhez csatolt jegyzet számol be. Máskülönből új anyag nincs e tanulmányokban, de e szak minden munkását érdekelheti az a módszer, melyet Baráth az irdalomtörténet eme két érdekes alakjának tárgyalásában követ. A módszer ez: az illető írók műveiből a legjellemzőbb és leglényegesebb részletek megismertetése s ezek által és ezek alapján egyéniségöknek oly hű ábrázolása, a minőt az olvasó csak ez írók összes műveinek fáradságos áttanulmányozása után nyerhetne. Különösen Mikesnél sikerült ez eljárás, kinek vonzó egyéniségéről s műveiről e tanulmány nyomán igazi plastikus kép marad az olvasó lelkében. Irodalomtörténetünk népszerűsítése érdekében csak sajnálunk lehet, hogy a szerző e szak egyes fejezeteinek feldolgozásában csak ezt a két mutatványt adja. — A kötet további tartalmából kiemelendők a könyvismertetések, többnyire önálló tanulmányok azon tárgyakról, melyekről az illető könyvek szólnak. Így pl. Szana Tamás könyvét (Magyar költők szerelme) ismertetvén, ebben a Balassa Bálintról szóló rész sokkal alaposabb és szélesebb körű tanulmány, mint az ismertett könyvnek ide vonatkozó fejezete. A könyvismertetések egynémelyikéről azonban nem hallgathatunk el egypár megjegyzést. A Tolnai L. elbeszéléseiről és a Délibábok hősről szóló bírálatokat kívánatos lett volna részben újra átdolgozni és világosabbá tenni. Az illető író kívánatára és magán okulására készült megjegyzésekben talán megállhat, de a közönség elé szánt műben kissé furcsa és szokatlan a bírálatnak az a módja, a mit itt találunk Pl. Tolnai elbeszéléseiről írván, így magyaráz a többek közt: »53. lap, utolsó két sor: jellemző. «Vagy!» 57. l. 10 első sor: jólvan.« Ismét: »58. l. utolsó kikezdés: szintén szerencsés vonás« stb. Ez annyival inkább kifogásolható, mert ha személyes használatra készült is e bírálat eredetileg (erre mutat az, hogy »kézirat«-nak van jelölve), oly találó megjegyzéseket tartalmaz Tolnai tehetségéről és dolgozómódjáról, melyek ma, több mint 20 év múlva is megállhatnak. — A könyvnek jeles és nagy alapossággal készült darabjai még a Tackerrayről szóló tanulmány, egy angolból fordított czikk Aristophanesről, továbbá egy igen talpraesett rövidebb dolgozat. »Az ember fejlődéséről« s ebben főleg az a rész, mely az iskolának az emberre gyakorolt hatását fejtegeti, s mely, bár 12 évvel ezelőtt íratott, ma sem veszítette el az aktualitást, s megérdemli, hogy gondolkozva olvassa el mindenki, a ki iskolai ügyekkel foglalkozik. — Baráth Ferencz könyve a Franklin-társulat kiadásában jelent meg. Ára 2 ft.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK AZ
1893—4-IKI KÖZÉPISKOLAI ÉRTESÍTŐKBEN.

— Első közlemény —

1. *Bethlen Miklós élete és művei.* 3—25 lap. (A szentesi községi főgymn.) Írta V. Szöcs Géza. A XVII. század második felében nevezetes szerepet játszott, sokat tanult s világlátott erdélyi főúrnak, utóbb főcanczellárnak életét vázolja, saját rendkívül becses emlékiratai alapján. Csak *vázolja*, s nem írja meg, helyenkint egy-egy idézettel tévén változatosabbá a dolgot. Van még benne egy-két idegen idézet Toldy Ferencz és Szilágyi Sándor munkáiból, s egy kölcsönként példa Demusian román történetíróból. Az értekezésnek, mint az elő- és végszó ismételve kifejezi, csak az volt a célja, hogy a szerző »az olvasóközönség figyelmét újlag felhívja a jeles államférfiú érdekes alakjára.« De az irodalomismerő közönségnek nem szükséges e felhívás, mert Bethlen és emlékirata nagyrabecsült régi ismerőse, s nem ismeretlen a gymnasiumi ifjuság előtt sem, legalább azok előtt, kik a görög-pótló tanulmányokat végzik s irodalomtörténetet tanulnak, bizonyára nem. Mintha maga is érezné a szerző, hogy e töredékben, mely hőse életének csak első, jelentéktelenebb felére (1689-ig) terjed, nem végzett irodalmi munkát, kétszer is megmondja, hogy ez »csak részlet egy bővebb tanulmányból, melynek ajánlását gr. Bethlen András ő excellja volt kegyes elfogadni.« Talán a »bővebb tanulmányban« meglesz, a mi a részletben hiányzik: az önálló kutatás és ítélet eredménye.

2. *Pállya István élete.* 1—79 lap. (A kegyesrendiek budapesti főgymn.) Írta dr. Takáts Sándor. A szerző neve már előnyösen ismert csupán azokból a tanulmányokból is, melyeket időnkint a gymn. Értesítőben közölt. Dolgozatainak irodalmi érdekét ad mindig, hogy a saját lábán jár: szorgalmas kutató, ki irodalmunk s közmívelődésünk egy-egy elfelejtett, kisebb rangú, de érdemes munkásának emlékét támasztja fel. Most is úgy tesz. Pállya István (1740—1802.) a múlt század második felében egyik szerény, de tehetséges munkása volt irodalmunknak, s mint a piarista-szerzet tagja, tanári, igazgatói, majd rendfőnöki tisztségeiben egyik legbuzgóbb harczosa a közmívelődésnek: tudományával, reformjaival az iskolában, tüzes magyarságával, a vallási türelem és szabadság lelkes hirdetésével a társadalomban hatva, mert korában nevezetes szónok is volt. Mária Terézia, József, II. Lipót kitüntetőleg érintkeztek vele. Pár évig igazgatta a váci Teréziánomot is, majd nevelője lett gr. Dessewffy Józsefnek, a Kazinczy barátjának, s benső barátja a múzeum-alapító gr. Széchenyi Ferencznek. Irodalmunkban iskolai drámáiért emlékezetes, minőket ifjúkorában, veszprémi tanárkodása idején írt. Eredeti darabja három van: a *Dárius* cz. latin nyelvű, mely Curtius Rufus pár sornyi elbeszéléséből készült s az iskolai színpadon 1767-ben került előadásra. A másik kettő magyar nyelvű: a *Pazarlay és Szükmarkosy* s a *Ravasz és Szerencsés* (ez tulajdonképp cím nélkül.) Az utóbbit az alakoskodásokból, félreértésekből leleményesen szőtt cselekvénye, komikus alakjai (főszemélyei: *Deák* Mátyás, tudakos és

hóbortos iskolamester, meg *Csörgő* János, amolyan Hári János-féle alak), mulatságos jelenetei és a közlött mutatóványokból is kitetsző élénk, könnyen folyó, jó magyaros ízű párbeszédei kora legjobb darabjai közé emelik. Másért is nevezetes e két darab. Az előbbi a magyar nemzetiség, szokások és erkölcsök védelmére készült, az utóbbi a magyar nyelv művelése és terjesztése érdekében; ezenfelül ostromozza kora ferdeségeit, kikel az elfajúlt, elidegenedett magyarság ellen stb. E hazafias kifakadások, melyekből Takáts többet közöl, érdekesek kortörténelmi szempontból is. Pályá példaadása- és buzdításának köszönhető, hogy a piarista iskolákban ezentúl teljesen meghonosult a magyar nyelvű színelőadás. Takáts tanulmánya, mely Pályának egész életpályáját felöleli, minden tekintetben figyelemreméltó dolgozat.

3. *Kazinczy és a nyelvújítási harc*. 3—23 lap. (A rimaszombati egyes. prot. főgymn.) Irta *Szathmáry József*. Az értekezés tulajdonképp a nyelvújítás actáinak ismertetése, időrendi egymásutánban. A címnek megfelelően csak épen a harcczal foglalkozik, s nemcsak mások korábbi kísérleteit, hanem Kazinczyét is teljesen mellőzi; pedig ezekről, legalább a bevezetésben, mindenesetre jó lett volna némi áttekintést adni. Kazinczy álláspontjának rövid jelzése után szintén röviden megemlítvén a *Busongó Ámort*, részletesen ismerteti Kazinczy *Tövisek és Virágok* cz. epigrammagyűjteményét meg a *Vitkovicshoz* írt epistoláját, majd *Dayka* és *Báróczi* életrajzát. Következnek a *Mondolat* és az erre írt *Felelet*; majd Beregszászi *Dissertációja* és Sipos *Ó és ujj magyarja*, Kazinczy bírálata, Teleki József pályamunkája. Egy-két kisebb jelentőségű értekezés bemutatása után ismét Kazinczy tanulmányait, az *Orthologus* és *Neologus* végül Ercsey Dániel cikkét ismerteti. A kérdést nem viszi előbbre, de mint forrástanulmánya ifjusági olvasmánynak nem érdektelen, mert lelkiismeretes munka. Kár, hogy nyelve nem elég gondos; a sajtóhibákat nem is említve, ilyenek fordulnak elő benne: *kész van, kérdésbe teszi, létezzon* stb.

4. *A két szomszédvár*. 3—36 lap. (A zilahi ev. ref. kollégium.) Irta *Petri Mór*. A dolgozat első fejezetében ismerteti a költeményről megjelent kritikákat, czáfolgatva Berzsenyit (kinek kritikája azonban *nem »a legelső irodalomtörténetileg nevezetes és becses bírálat«*), s röviden szólva Erdélyi, Kemény, Gyulai és Beöthy véleményéről. Ezután részletesen elmondja a költemény tartalmát, s hozzáfog ennek beható aesthetikai fejtegetéséhez. Vizsgálja a költemény tárgyát, szerkesztését, a fontosabb jeleneteket, a szereplő személyek jellemét, Tihamér és Enikő tragikumát, végül a költemény nyelvét. A dolgozat irodalmi ízléssel, s a költeményről eddig megjelent tartalmas fejtegetések mellett is önállóan gondolkodó fővel készült. Nyelve azonban nem elég stilszerű; túlságosan virágos, helyenkint dagályos. Aztán van egy-két különlegessége, pl. inkább (mindvégig egy *b*-vel), *nem marad, csak szó* (a francia *ne que*-nek a hírlapírásban felkapott szolgai fordítása) stb.

B. F.

